

SULTAN II. MAHMUD'UN ÖLÜMÜ HAKKINDA İKİ İRONİ

Serhat SOYŞEKERCİ

Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, serhatsoysekerici@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8427-0184

Soysekerici, Serhat. "Sultan II. Mahmud'un Ölümü Hakkında İki İroni", ulakbilge, 52 (2020 Eylül): s. 1067–1077. doi: 10.7816/ulakbilge-08-52-09

ÖZ

Bu makalenin ilgi odağı Osmanlı hanedanı Sultan II. Mahmud'un ölümüdür. Makalenin ilgi odağını çerçeveleyen ortamı ise II. Mahmud'un ölümüne dair iki ironi oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, sultanın toplumsal anlamda yaygın bir düşünceye sahip ve bir fakirlik hastalığı şeklinde kabul gören veremden ölmesi; ikincisi, ölümünden sonra türbesinin yanbaşındaki sokağa Yeniçeriler Caddesi adı verilmesidir. Makale, hanedanın ölümüne dair bu iki olay ve olgu etrafında dönen tartışmayı konu alırken, bir yandan verem hastalığını ve bu hastalığın edebî üslup zenginliğini, diğer yandan yeniçerilerin saray ve iktidar arasındaki intikam ilişkisini irdelemektedir

Anahtar Kelimeler: II. Mahmud, verem, iktidar, intikam, ölüm

Makale Bilgisi

Geliş: 12 Mart 2020

Düzeltilme: 13 Nisan 2020

Kabul: 17 Nisan 2020

© 2020 ulakbilge

Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Otuzuncu Osmanlı padişahı II. Mahmud'un saltanatı, Osmanlı tarihinin "siyasî, askerî ve sosyal yönleriyle en bunalımlı yıllarında cülus eden bir hanedanın" (Özcan, 1994: 1599; 1995: 13) devrini yansıtır. II. Mahmud'un 1808'de başlayan iktidarı, Tanzimat Fermanı'nın ilân edildiği 1839'a kadar kesintisiz 31 yıl sürerken; bu dönemi "yenilikçilik", "ilerleme", "taklitçilik", "benzeme" gibi kavram arayışları, hattâ Sina Akşin'in deyişiyle "silkinme çabaları" (1980: 12) olarak da okumak mümkündür. Ancak bu Batılılaşma girişimi, Halil İnalcık'ın deyimiyle, arazi meselesini büyük köylü kitlelerin lehine çevirecek esas inkılâbı yapamamıştır. II. Mahmud döneminde yeniçeriliğin kaldırılması "yenilik" olarak görülmesine rağmen, "yeniçeri ordusu kaldırıldıktan sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin tıpkı Nizam-ı Cedid ordusu gibi yapı ve kadro bakımından Doğulu, silah ve eğitim bakımından Batılı ordu" (Karal, 2007: 78) olduğunu belirtmek gerekir. Bunu da yeni ordunun komutanlığına "serasker" unvanıyla eski bir yeniçeri ağası olan Hüseyin Paşa'nın atanmasından anlamak mümkündür. II. Mahmud, yeni orduya bu ismi verdiğinde *muzaffer* olacağını ilân etmiş (İnce, 2017: 432) fakat idareyi eline aldığı yıldan 1908'e kadar Osmanlı siyasetinde kayda değer değişim ve sapma olmamıştır (Belge, 2009: 30). Dolayısıyla yenilik hareketleri, "çürüyen yapının üstüne sürülen merhemi" (Küçükömer, 1994: 51) andırır. Oysa "yeni" olmayan ama değişen şeylerden birisi, yeniçerilik kaldırılınca askerliğin 12¹ yıla çıkması ve Batının çok daha kaliteli ve ucuz malları Anadolu'yu istilâ ederek el tezgâhlarını kapattırmasıyla üretici güçleri felce uğratmasıdır (Oran, 2008: 873). İkinci bir değişim ise 17. ve 18. yüzyıllarda nüfusun azalması ve bunun sonucunda azalan nüfus yoğunluğunun klâsik Malthus yaklaşımına göre nüfusu engelleyen *savaş, açlık ve hastalıklar* şeklinde açığa çıkmasıdır (Zürcher, 2017: 28). İşte bu değişim gerçekten çarpıcıdır. Çünkü Osmanlı'yı tasvir eden *hasta adam*², Batının alt ve üst yapı özelliklerine yaklaştıkça, uzun süreli hastalığın kısa hikâyesinde son bulacaktır: *Sultan Vahdeddin'in veremden ölmesi*. Gerçekten de verem, Avrupa ve Osmanlı sarayında her türlü olanağa sahip, can yakan, can çekiştiren ve nihayetinde can alan ölümcül bir hastalıktı. 19. yüzyılın başında Avrupa nüfusunun neredeyse yüzde 70'i veremliydi. Üstelik veba gibi sefâleti vurmasıyla da ünlüydü. Manchester fabrikalarında çalışan göçmen İrlandalıların çoğu genç yaşta veremden öldüler (Barış, 2010: 2). Bu hastalıkla mücadele yüksek bir maliyet gerektirdiği için kontrol edilmesi gereken bir hastalıktan çok, hastanın kontrol mekanizmasını ele geçiren ve sosyal yaşamını tümüyle kuşatan özellik taşıyor. Meselâ, vereme karşı uygulanan tecrit olayı, Sultan Vahdeddin'in ölümünden sonra nereye gömüleceği konusunda zihinlerde şüphe bırakmıştı. Dâmâdı Şehzade Ömer Faruk Efendi, "kurşun tabut" içindeki naaşı alıp Beyrut³'a getirmiş, burada 'devlet reisi' olarak ihtişamla karşılanmış, ardından Şam'da da aynı şekilde tören yapılmıştır. Vahdeddin, Suriye Devlet Başkanı (Ömer Nami Efendi'nin babası Sultan Abdülhamid'in dâmâdı) Ahmet Nami Bey'in gereken özeni göstermesiyle Şam'da bulunan ve bir Mimar Sinan eseri olan Süleymaniye Camii'ndeki hazireye gömüldü (Ortaylı, 2012: 70). Mezarı hâlâ buradadır ve bu hâzin hikâyenin sonu da aynıdır.

Sultan II. Mahmud ince yapıydı ve veremden çabuk etkilenebilecek bir beden anatomisine sahipti. Fiziksel olarak orta boylu, koyu renk gözlü ve kumral sakallıydı. Omuzları genişti ve bu da onu daha yapılı gösteriyor, imajına güçlü bir irade ve kararlılık isteği katıyordu. Ölmeden önce *hat yazısı*⁴ ile şöyle yazmıştır (Duran, 1999: 260): "*Ey Peygamber, biz seni korkutucu, müjde verici şahit olarak gönderdik.*" Aslında bu sert mizacın ardında inanılmayacak derecede alıngan bir karakter gizliydi ve Batılı görüntüsünün ardında iç dünyasını yaşadığı dinî bir hayatı vardı. Namazlarını cemaatle kılar, tebaasının da cemaatle namaz kılmasını isterdi. Kutsal gün ve gecelerde ibadet etmeye, arife ve bayram günlerinde dinî vecibelerini yerine getirmeye çalışır, teravih namazlarını kılar, Kur'an-ı Kerim ve mevlid okutur, ara sıra da zikirle meşgul olurdu (İnce, 2017: 440). Kardeşi Mustafa ve onun tek oğlunu öldürtmesi, haremde hamile kadınları boğaza atarak boğdurtması, kendi düşüncelerine ters düşen planlara yataklık edenleri acımadan ortadan kaldırması, gerektiği zamanlarda son derece sert davranışlar sergilediğine dair karmaşık bir ruh hâlini yansıtır (Duran, 1999: 255; Eversley ve Chirol, 2013: 223). Bu konuda çok fazla örneği olmakla birlikte, sokaklara *ibret-i âlem* olarak bırakılan cesetlerden birisi Hasan adlı delikanlıdır.

¹ Sultan Reşad tarafından Mayıs 1331 (1915) tarihinde yayımlanan idare-i seniyye ile 1314 (1896) ile 1315 (1897) doğumlular askere çağrıldı. Bu tarihte 1314 doğumlular 17, 1315 doğumlular ise 18 yaşındaydı. Tokat yöresine ait olan "*Hey onbeşli*" türküsü, belli bir çevrenin düşündüğü gibi 15 yaşında askere alınmayı değil, 1315 tarihine vurgu yapar ve buradan ilham alır.

² *Hasta Adam* tabiri, 9 Ocak 1853'te, Rus Çarı I. Nikola'nın İngiltere Büyükelçisi Hamilton Seymour'a bir gece yarısı sohbetinde söyledikleriyle tarihe geçmiş sözdür: "Bakınız, kollarımızın arasında, hasta, ağır hasta bir adam var!" (Aydemir, 2010: 301)

³ Beyrut, Osmanlı'nın 1824 yılında ilk Amerikan Mektebi'ni burada açması ve *Syrian Protestant College* adlı yüksekokulda doğa bilimleri ve tıp alanında eğitim vermesiyle önem taşır. Ancak verilen tıp diploması son zamanlara kadar devlet tarafından tanınmamıştır (Ortaylı, 1981: 88).

⁴ *İng.* Calligraphy.

Hasan, padişaha karşı bir isyan girişiminden sorumlu tutulur, yakalanır, başındaki sarık çıkarılır ve saçları toplanır. Cellât suçunu okuyarak hakkındaki hükmü ilân eder: *Padişaha isyan!* Bu suçun tek cezası vardır: *ölüm*. Hasan, hakkındaki suçlamaları dinledikten sonra; "*Ey Mahmud, suçsuz yere ölüyorum, ruhum peşinde olsun*" der ve birkaç kelime daha ettikten sonra cellât hazır olup olmadığını sorar. "*Hazırım*" cevabını alınca tek darbeye Hasan'ın başını gövdesinden ayırır. Maktulün kesik başı kolunun arasına konur, cesedi gelip geçen tebaanın görmesi için orada öylece bırakılır (İnce, 2017: 436). Çünkü iktidar bedenlere dokunmayı görev bilir, belirli bölgeleri yoğunlaştırır, karşılıklı anları dramatikleştirir. İktidar her zaman bedeni kucaklar. Engelhardt, Sultan Mahmud'un hiçbir olaya karşı kayıtsız kalmadığını, reformlara bağlılığını, Batının üstünlüğünü takdir etmesine rağmen fikirlerini zaman zaman yücelttiğini, ama genelini kavrayamadığı için olmama isteğine rağmen Türk kaldığından bahseder (1976: 24). Dolayısıyla reformlar halkın bilinçli talebiyle değil, Batının baskısına karşı koymamak amacıyla yukarıdan gelmiştir (Avcıoğlu, 1968: 37). Sultanın yenilikçi kişiliğe sahip olduğu tarihçiler tarafından çokça zikredilmekle birlikte, şurası gerçektir ki, padişahın pasif ve durağan davranışa sahip olmaması mizacının doğasından kaynaklanmaktadır. Bu onun gelişme taraflısı olduğunu, ama diğer yandan belirli bir iradede ziyade heveslere sahip ve alelâde ruhlu kimselere özgü zaafı çoğu kez dalkavukların sözlerine inandığını da gösterir (Engelhardt, 1976: 24). Yeni ordunun başına eski bir yeniçeri ağası olan Hüseyin Efendi'yi ataması buna delil teşkil eder. Ölümcül şekilde seyreden hastalığına karşı hiçbir zaman iradesini, hattâ son ana dek şuurunu kaybetmemiş, devlet idaresini elinde tutmak için her şeyi göze almış, Eversley ve Chirol'un dediği gibi, "hayatını hareminden çok devlet işlerine adamıştı." (2013: 223). İktidar, sultanın bu karmaşık duygularını yönlendiren ruhunda görünür hâle gelirken, aslında kitleler üzerinde belli bir duygu uyandırmak için varolur. Bu yüzden Sultan Mahmud için iktidar kendisini her defasında yeniden üretir. II. Mahmud'un iktidarı, birinin diğerinin davranışlarını yönettiği, belirlediği ve kendi yönetimselliği olan ve değişebilen bir ilişki biçimini yansıtır. Bu ise bir düşüncüyü doğrudan benimsemeden ya da doğrudan reddetmeden sürekli belirli stratejiler geliştirmenin üzerine odaklanır.

II. Mahmud, 1830-1839 yılları arasında beş kez yurt gezisine çıkmıştır. Hareketli ve enerji dolu bu davranışsal özelliğiyle memleket gezisine çıkan ilk padişaktır (Özcan, 1994: 1600). Sultanın "ıslahatçı" özelliği çoğu yönden reformlarıyla anılmakla birlikte, bedenini istilâ eden vereme karşı çaresizliği, tarihsel olmaktan ziyade teyide dayalı tıbbî bir bilgiye muhtaçtır. Mekteb-i Tıbbiye, modern tıp eğitiminin verilebilmesi için Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra 1827'de Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla kurulan orduya hizmet edecek tabip ve cerrahları yetiştirmek amacıyla kuruldu. Belgelerde ismi Tıbhâne-i Âmire veya Dâruttıbb-ı Âmire şeklinde geçmekle birlikte, zamanla Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhane olarak anılmaya başlamıştır (Demirel, 2011: 187). Nitekim Osmanlı tıbbında 'görünür' hâle gelmeye başlayan seküler yaşam, 1836'da Mekteb-i Tıbbiye adıyla, iki yıl sonra da Viyana'dan Doktor Bernard'ın gelmesiyle belirginleşmiştir. Müfredatta yapılan ilk düzenleme, öğretimin altı yıla çıkarılması ve daha önce okutulan Arapça ve din derslerinin programdan kaldırılıp yerine "klinik dersler" (Aktar, 1999: 62) konulmasıdır. Ancak bu derslerin müfredatta girmesi kendiliğinden ortaya çıkan bir talep ve ihtiyaçtan dolayı gerçekleşmemiştir. Sarayın usta-çırak, pir-mürid, yaşlı-genç, padişah-kul eksenli dünya görüşüne karşı olan genç hekimlerin eski anlayışı "çağdışı" bulmasından kaynaklı bir tepkiden doğmuştur (Mardin, 1991: 99). Asıl önemlisi, bu değişim, iki ayrı dünya görüşünün yan yana gelerek kesin bir çözüme ulaşmaması ve yüzeyde kalan uzlaşmalardan öteye gidemeyen "yenilik" olmasıdır. Toplumsal tabakanın bir yanına modernciler, diğer yanına İslâmcılar ayrılmış, ürkek ve sınırlı Batılılaşma meraklılarının kafasında modernleşme ile İslâmcılık hiçbir kontrol ve hesaplaşmadan geçmeden birbirine yabancı iki düşünce alanı olarak yaşamıştır. Tanzimat, modernleşmeyi daha kesin çizgilerle tanımlamaya çalışmasına rağmen hâlâ iki dünya görüşündeki sorun sürmekte, aralarında kesin bir hesaplaşma yapılmamaktadır (Ülken, 1992: 21). Değişim taraflısı olduğunu tasvir etmek için çoğu portrelerinde II. Mahmud dinç ve vakur şekilde resmedilmiştir. Bunun nedeni, ölümünden sonra resimlerini yapan yerli ve yabancı birçok portre ressamının onun imajını koruma isteğinden olsa gerektir. Ne var ki padişahın hastalığı karşısında bu imajın ardına düşen pek çok kişi kısa süre sonra yanıldıklarını anlayacaktı.

1828'de gerçekleştirilen giyim kuşam devriminden sonra imparatorlukta resmi dairelere şart koşulan setre pantolon, pelerin ve fes, II. Mahmud'un eseridir. Önce kendisinin uyguladığı, ardından devlet dairelerinde zorunlu olan fes, bundan sonra sarığın yerini aldı. Oysa sorun festen çok onun püskülüydü. Önceleri bükülmemiş ipekten ya da gümüş tellerden yapılan püsküller rüzgâr ve yağmurdan etkilenerek karmakarışık hâle geliyordu. Çarşı pazarda, başta Yahudi çocukları olmak üzere geçimini püskül taramakla sağlayan belli bir zümre bile türedi.

"Püsküllü bela"⁵ sözü bu dönemden günümüze ulaşan bir tabirdir. Devlet görevlileri ve halkın örme püskül kullanması ancak 1845'te gerçekleşebildi (İnce, 2017: 448). Yerli ve yabancı birçok ressam, kendi portreleriyle, çocuklarının resmini yaptırması, padişahın resimle olan ilgisinin bir tutkuya dönüştüğünü gösterir niteliktedir (Şehsuvaroglu, 1949: 15). Yeniçeri Ocağı'nın lağvından sonra bütün resmi binaların duvarlarına kendi resimlerini asılmasını emrettiği tarihe kadar insan figürlerinin kamuya açık yerlerde temsil edilmesi olası bile değildi (Arsal, 2000: 40). Daha önce II. Mehmed ve III. Selim portrelerini yaptırmışlar ama devlet kurumlarının duvarlarına astır(a)mamışlardı. Muhtemelen bunun nedeni, kendi resimlerini duvarlarda görebilecek bir ömrü erken tüketmiş olmalarına bağlı olabilir. Gerçekten de Sultan Mahmud'un portreleri devlet dairelerine büyük bir tören, toplumsal kutlama, tantana ve cümbüşle gönderildi (İnce, 2017: 444). Anlaşılan sultan, cemalinin tüm tebaası tarafından kendisine hayran olunmasını istiyor, vazgeçilmez özelliklerinden biri olan hırsı ve "muzaffer" olma hissiyle öne çıkıyordu. Padişahın bu davranışı, resmi Osmanlı ideolojisinin devlet aygıtı tarafından Avrupalılaştırılmasının önemli simgesi görülebilir (Arsal, 2000: 40). Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenen bir tasviri mevcuttur. Ayakta, tam boy ve yarım boy birçok portresi olan II. Mahmud, devlet dairelerine asılmak üzere yaptırdığı resimleriyle padişah portreciliğinde, Avrupa hükümdar portreciliği geleneği doğrultusunda bir ikonografinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

II. Mahmud'un Ölümü Hakkında Birinci İroni: Kumral Sakalın Bembeyaz Olması

Günümüz hekimliğinde verem, ileri derecede tıbbî-klinik bilgi ve gelişmiş teknoloji sayesinde tedavi edilebilen bir hastalık olarak görülmektedir. Ne var ki ölümcül bir hastalık olan verem, 19. yüzyılın başlarında başta saray çevresi olmak üzere İstanbul halkı tarafından sultana "yakıştırılan" bir hastalık olarak görülmüyordu. Bu yüzden hekimler hâric herkes, geniş omuzlu bu güçlü padişahın imajının tuzağına düşerek "rol yapmayı" tercih ettiler. Yüzyıllardır 'yoksulluk hastalığı' söylemiyle dile gelen verem, reformcu padişahın imajına ters düşüyordu. Bundan dolayı hekimler başlangıçta "akciğer iltihaplanması" teşhisi koydular. Ancak iltihabın virüsün akciğerlere tutunmasını sağlayıp sağlamadığı ya da mikrobun sultanın savunma mekanizmasına ne derece tesir edip etmediği ve onu etkisiz hâle getirip getirmediği tam olarak bilinmiyor. Bu teşhis ilk olarak sultanı muayene eden Avusturyalı hekim Karl Lindke tarafından ortaya atıldı. Lindke, böyle bir teşhiste bulunurken iki noktayı dikkâte almıştır. Padişahın aşırı sigara kullanması ve alkol bağımlılığı (Yılmaz, 2012: 231). Sultan Mahmud, pek çok kaynakta zikredildiği üzere alkol kullanıyordu. Hattâ ölümünün aşırı içkiye bağlı siroz olup olmadığı bile hekim heyeti tarafından uzun uzadıya yapılan tartışmalara konu oldu (İnce, 2017: 441). Yabancı hekimler tarafından saptanan bu teşhis hastalığın duyulmaması için gizlenmiş, yerli doktorların tedavisine bırakılan padişaha baştan itibaren isabetli teşhis konulmamıştı. Dolayısıyla bazı yerli hekimlere göre yabancılar ya bu işi bilmiyor ya da savsaklayıcı bir teşhiste bulunuyordu. Bu konuda yaygın düşünce, "Avrupa'dan getirilen hekimlerin müdahalede geç kaldığı" (Beydilli, 2003: 356) yönündedir. Bu düşüncenin arka planında, yabancı hekimleri 'günah keçisi' olarak kabul eden, hastalıktan çok bir suçlu arama hevesine ilişkin savunma refleksi olabilir. Oysa sultanın atlattığı badirelerin, katlandığı binbir güçlüklerin, onca çırpınışa rağmen üstesinden bir türlü gelemediği siyasî ve askerî sorunların bedeli olan bu ölümcül hastalık, atalarının ölümüne sebep olan nikris⁶ ve istiskâ⁷ gibi hastalıklarla kıyaslandığında onurlu bir sondu.

II. Mahmud, son günlerini, kızkardeşi Esmâ Sultan'ın yaşadığı köşkte ve onun gözetimi altında geçirdi. "Büyük ninemin Sultan Mahmud devrine ait hatıralarına dair en önemli sima", der Nahid Sırrı Örik, "Esmâ Sultan'dır." Divan sahibi Oltı'lı Ahmed Hafız Paşa'nın torunu ve Hukuk Mektebi hocası olan Örik, Esmâ Sultan'a ilişkin kaleme aldığı hatıratına şöyle devam eder (Örik, 1958: 13): "Uzun seneler dul yaşamış. Ve en geçkin çağına kadar süs ve seyrana düşkünlüğünü muhafaza ettiği gibi nispeten gençliğine rastlayan II. Mahmud devrinde süs ve seyrandan ayrıca aşk ve sevdaya düşkünlüğü. Bilhassa körpe delikanlılara bayılmış. Adamları şehirde semt semt dolaşır, en çok taşradan gelenlerin devam ettikleri kahveleri gezer, yakışıklı ve kimsesiz delikanlılarla tanışır, sonra bu delikanlıları türlü hileyle elleri, ayakları ve gözleri bağlanmış hâlde sultanın Divanyolu'ndaki sarayına, Haliç'in Bahariye semtindeki yalına, Çamlıca'da II. Mahmud'un 1839 yazında misafirken içinde

⁵ Gelenek ve modernlik arasındaki bunalım üst yapıda hep bir sorundur. II. Mahmud'un sarık yerine fesi, Cumhuriyetle birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün ise fes yerine şapkayı getirmesi hep eleştiri konusu olmuş, olmaya da devam etmektedir. Oysa bugün halkın çoğunluğu ne sarık sarıyor ne de fes giyiyor olsa da, kutsal mekân olan camilerde imamlar II. Mahmud'un kaldırmak istediği sarık ile Mustafa Kemal Atatürk'ün kaldırmak istediği fes birlikte baş tacı ederken, değişimin sancısı içten içe hissedilmeye devam etmektedir (İnce, 2017: 452).

⁶Tip. Damla hastalığı, gut.

⁷Tip. Vücûdun herhangi bir yerinde ya da karında biriken su.

öleceği köşküne getirirlermiş. Esmâ Sultan, delikanlıların her biriyle bir müddet gönül eğlendirir, sonra kendileri esrârına vâkıf kalfalarına hediye eder ve bunların ellerinde biçâre gençlerin posaları çıkarmış." Esmâ Sultan'a ilişkin hatıratların bir kısmı böyledir, ya da efsane böyle der. Aslında tüm bunlar "İstanbul'da başlayan lüks yaşamın saray kadınları arasına yayılması ve Osmanlı sarayının II. Mahmud zamanına kadar devam eden sade hayatının birden masraflı hâle gelmesinin hazineyi ciddi şekilde sarstığı" (Şehsuvaroğlu, 1949: 17) gerçeğini ortaya koymaktadır. II. Mahmud, sadece sahillerdeki saraylarda oturmakla kalmıyor, kısa aralıklarla da olsa, mevsimine göre, Boğaz tepelerindeki kasırlara gidiyor, oralara vükelâsını da davet ederek bir iki gece kalıp hoş vakitler geçiriyordu. Bu ziyaretleri bazen Ortaköy tepelerindeki Yıldız kasrına, bazen Kandilli üstündeki İcadiye kasrına, bazen de Çamlıca kasrına yapıyordu (Şehsuvaroğlu, 1947). II. Mahmud'un bir yönü geçmişe uzanır, geleneksel anlamda piknik ve av amaçlı geziler tertip ettirmek, nakkare çaldırmak, güreş tertip ettirmek, deve güreşi yaptırmak ve okçuluk yarışması düzenlemekten hoşlanırdı. Musikîden keyif aldığı gibi, meddah/kukla ve köçek oynatmaktan zevk alırdı (İnce, 2017: 441). II. Mahmud'un bir yönü de, modern zamanların balo ve vals gibi danslarını düzenlemeye uzanır. Hastalığının son evresinde, kız kardeşi Esmâ Sultan'ın Çamlıca'da (çamlığın yanında) bulunan köşküne çekildiği zaman artık geleneksel ve modern eğlence bitmişti. Bu inziva süreci onun için bir hava değişimi veya nekâhat dönemi gibi bir şey değil, ölümü bekleyişti. Viyana'dan getirilen ve Abdülmecid'i de tedavi eden ünlü hekim Sigismund Spitzer'in hocası olan Karl Lindke, Esmâ Sultan'a ilk muayeneden sonra padişahın günlerinin sayılı olduğunu söyledi. Esmâ Sultan bu haber karşısında kendi özel doktoru Hüseyin Niyazi Efendi'nin Viyana'dan getirilen yabancı bir doktordan daha üstün bilgi ve tecrübeye sahip olduğuna inansa bile aslında bu beyhude bir inancın ötesinde bir şey değildi. Ancak gene de fikrini sormuş, aynı yanıt almıştır. Hüseyin Efendi, meslektaşının teşhisine katıldığını, hiçbir ümit kalmadığını, biraz olsun sultanı ayağa kaldırmak için kuvvet macunu vermenin faydalı olduğunu söylemiştir (Yılmaz, 2012: 232). Köşkte bu hemen tatbik edilmiş, özel bir ilâçla Sultan Mahmud son kez kendine gelip oturmuş, yemek yiyip meşhur "tuğralı gümüş nargilesinden" (Duran, 1999: 261) iki çubuk çekmiştir. Padişah, veremin belirtilerinden olan halsizlik, iştahsızlık, isteksizlik ve kilo kaybının hepsini birden yaşamıştı ama son birkaç gün içinde hızla görülen çok önemli bir şey gerçekleşti: (Kocatürk, 1973:251) *Kumral sakalın bembeyaz olması.*

II. Mahmud'un sakalındaki bu ani renk değişiminin olası nedeni, tıbbî anlamda *sepsis* denilen beden sistemine bağlı organ fonksiyonlarının çökmesi olabilir. Ancak sakalındaki bu âni renk değişimini doğrudan doğruya hastalığa bağlamak yerine, her zaman için temkinli olmakta fayda vardır. Sultanın sakalındaki âni "ağarma" psikolojik nedene de bağlı olabilir. Hattâ bugün bile ölümcül bir hastalık karşısında günleri sayılı pek çok insan, böylesi bir ruhsal gerilimin pençesine düşebilir ki bu da son derece doğaldır. Ancak ilginç olan, değil sultanın ölümcül hastalığa yakalanması, bedensel kuvvetinde yaşanan zayıflığın bile köşkte bulunan en yakın insanlardan saklanmasıdır. Padişah ölene kadar saray ve çevresi "sağlığının iyi olduğu haberleriyle oyalandı" (Beydilli, 2002: 356). Günümüz klinik uygulamalarında teknolojinin ilerlemesi sayesinde ileri derecede gelişmiş tarama testleri yapılmakta ve vücudun bağışıklık sistemini virüslerden korumak için ozon gazı veya antibiyotik gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Verem gibi viral yoldan bulaşabilen bu tür pandemiler vücutta çeşitli belirtiler gösterebilir. Bu ise geleneksel tıbbî bilgiyi kapsayan halk sağlığı ve bütünsel beden sağlığı uygulamalarının önemini vurgular. Bugün bile hekimin hastasına kuvvet macunu vermesi, tedavi amaçlı uygulamaların hem bir parçasıdır hem de bu uygulamaların yüzyıllardır devam eden folklorik tıbbın vazgeçilmez özelliğidir.

Pekâlâ, zehirlenen hastayı zehirle tedavi etmek mümkün müdür? Aslında bunun yanıtı, atı süngüledikten sonra ahırın kapısını kapatmaya benzer. Her şeyden önce imparatorluğun tüm yönleriyle örgütsel mekanizmasını istilâ eden "virüs", 1821 yılında devletin merkezî kontrol gücünü ciddi anlamda sarmıştı. "Devlet Kâhyası" diye bilinen Nişancı Hâlet Efendi'nin II. Mahmud'u avucunun içine alıp imparatorluğu çiftliği gibi idare edeceği devir başlamış, devlet erkân ve ricâlî arasında debdebe, tantana, ihtişam ve lüks merakı alıp yürümüştü. Konakların ve yalıların içi binbir gece masallarını andıran zenginlikteydi. Harem takımı ise kâhya kadınlar, cariyeler, hizmetçiler şöyle dursun, dışarıda ayvazlara, seysilere ve at uşaklarına varıncaya dek lüks ve israf içindeydi (Koçu, 1971: 92). Bütün bu aldatıcı iyilik manzarasının süreceğini düşünen saray güruhu ise II. Mahmud için kurbanlar kesiyor, İstanbul'da şenlikler ve gece alayları düzenliyor; veba yüzünden karantınada tutulan hacılar, borç yüzünden tutuklu mahkûmlar serbest bırakılıyordu (Sakaoğlu, 2001: 434). Saray ve çevresi, *muzaffer padişahın* bedenindeki iltihabın akciğerlerine tutunarak en kötü ihtimalle bağışıklık sistemini bozmadığı yönünde yaygın kanaate sahipti. Buna karşılık, öyle görülüyor ki, padişah henüz son kuvvetini kullanmamış, bunu son güne saklamıştı. Eldeki bilgi ve rivayetlere göre, şehzade Abdülmecid babasını son kez görmek için gizlice odasına girip ayaklarına yüzünü sürüp ağlamış, II. Mahmud oğlunun yüzünü ani bir hamleyle tekmelemiştir. Padişahın bedeninde kalan

son kuvveti ve son eylemi bu oldu. Ertesi gün, kumral sakalındaki hızlı renk değişimi gibi aniden komaya girdi. Bu anlamsız yaz şenliği ortamında, 28 Haziran 1839'da öldü. Ölümü, yeniçerilik zihniyetinin harekete geçebileceği, huzursuzluk ve ayaklanmalara yol açabileceği endişesiyle şehirde askerî ve inzibatî tedbirler alınması için 30 Haziran'a kadar gizlendi (Beydilli, 2002: 356). 1 Temmuz'da cenazesi önce Topkapı Sarayı'na getirildi, ardından Divanyolu'nda Esma Sultan Sarayı'nın bahçesine defnedilerek üzerine bir çadır örtüldü (Beydilli, 2009: 357). II. Mahmud, vasiyeti üzerine bugün Türbe diye bilinen ve fakat önünden geçen yola hâtiyasını taciz edecek duyarsızlıkla Yeniçeriler Caddesi denilen mahalde medfundur (Beydilli, 2002: 357).

II. Mahmud'un Ölümü Hakkında İkinci İroni: İntikam Biçimi Olarak Yeniçeriler Caddesi

Padişahın ölümüne dair ikinci ironi, 1934 yılında Belediye Şehir Rehberinde, türbesinin yanındaki caddeye "Yeniçeriler Caddesi" adı verilmesidir. Bu olay kimi tarihçilere göre saygısızlığa şaheserdir (Koçu, 2002: 517). Sultan Mahmud, yeniçerilerin *nâm-u nişânlarını yeryüzünden silip zafer kazandığını* düşünmesine rağmen her şey intikam zihniyetiyle kendi karışıtına dönüşmüştür. Bu karışıklık, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması ile sultanın cansız bedeninin yattığı türbede bütünleşen Yeniçeriler Caddesi'nde yaşamaya devam etmektedir. Her şeyden önce insan yapısı *kurumsaldır*; bu yapının tarih içinde oluşturdıklarına ve farklı toplumsal alanlardaki beklentilerin düzenli karışıklıklar yarattığına işâret eder. Tabiatdaki yaşam biçimlerinde organların oluşması ile toplumsal düzlem arasında paralellik vardır (Poggi, 2014: 120). Bu sıralı karmaşalar çoğalır, her biri belli toplumsal faaliyetin akışını düzenleyerek kendi içinde uzmanlaşır. Böylece modern toplum modern öncesi toplumdan daha üstün düzeyde evrimleşir. İntikam, öyle sanıldığı gibi kısa süreli nefret duygusu olmaktan çıkar, süreklilik arz eder; yaşar, yaşatır, ayakta tutar, yaşamı uzatır, hayata karşı dinç tutar ve insanın kendi neslinin en edepsiz ve en ahlâksız yanlarını dile dökerek kendinden sonra gelecek neslin içine sığışan koca bir liman olur. İntikam, rotası belli olmayan bir gemi kaptanı için mutluluğun yasak olduğu limandan her sefer yeniden kalkar.

II. Mahmud zamanında yeniçeri teşkilâtı halkın hak ve hukukunu korumaktan ve benzer meziyetleri taşımaktan ziyade kendi grup çıkarları doğrultusunda, hayatî gereklilik arzeden her türlü reformcu açılımlarla düzen değişikliğine karşı kazan kaldıran silahlı örgüt seviyesine dönmüştü (Beydilli, 2013). Oysa daha önce, 1580 yılında, bir yeniçeri kuvveti, insanı şaşkınlığa düşüren *karanlıkçılık*⁸ nöbetine kapılarak devlete ait olan bir gözlemeyini salgına yol açtığı iddiasıyla yerle bir etmişti (Kennedy, 2001: 37). Dolayısıyla II. Mahmud tüm bu gelişmelerin farkındaydı ve saltanatının daha ilk yıllarında yeniçeri ocağı, kelimenin en yerinde ve en kuvvetli mânasıyla "haşarat yatağı" (Koçu, 1971: 42) olmuştu. Yeniçeri kahveleri, baldırı çıplak sokak serserilerinin sabahtan akşama dek saz ve söz, hattâ iyşü nüş, afyon ve esrar ile keyif çatıp eğlendikleri yerlerdi (1971: 42). Fakat eğlence ile sokak serseriliğini birbirinden enikonu ayırmak gerekir. Eğlence herkesin hakkıdır. Oysa insanın eğlence hakkını elinden alan sokak serserileri olmuştur ki, İstanbul hamamlarının asayiş ve güvenliğinden sorumlu olan, hamamların masum yerler olmaktan çıkıp "kanlı" eylemlere dönüşen yerler olmasına yol açan "külhanbeyleri" aracılığıyla da literatüre girmiştir. Bu hamam zorbalarıdır ki, İstanbul'da ilk defa "külhanbeyi" unvanını aldılar. İlk serseri güruh ise Gedikpaşa hamamının bekârlar odasından çıkmıştır. Dikkate değer ve titiz bir tespitte bulunmak gerekirse eğer, 19. yüzyılda gerçek anlamda meydana gelen en önemli değişikliklerden birisi bu olmuştur. Başına bir belâ gelmeden hamamdan çıkamayacağını bilen her insan Fındıklı hamamı, Tophane'de Kılıç Ali Paşa hamamı, Unkapanı'nda Azepler hamamı, Hacıkadım hamamı, Tahtakale'de Rüstem Paşa hamamı, Galata'da Buğuluca hamamı, Bahçekapı'da Sultan hamamı, Yenicami'de Haseki hamamı, Kasımpaşa Büyük hamamı, Yıldız, Hocapaşa, Küçükkağa, Şengül, Kadırga, Aksaray ve Gedikpaşa hamamlarından uzak durmuştur. Nitekim bu kanlı korku, hamamların geleneksel-folklorik yapısını olumsuz anlamda ciddi değişime zorladı. Meselâ, Eski Yunan ve Roma'da hamama gitmek temizlik alışkanlığından çok sahilde geçirilen zaman gibi karmaşık bir zevkti. Düşünürler ve Hristiyanlar için bu zevk kendilerine yasaktı. Temiz olmanın rehavetine kapılmayacak, ayda ancak bir ya da iki kez yıkanacaklardı. Bir filozofun pis sakalı gurur duyduğu ağırbaşlı sadeliğin kanıtıydı. Roma'nın en gerilimli döneminde hatip olan Cicero, her gün halk hamamlarının açılışını bildiren gongun sesini iştimenin, okullarda ders veren filozofların seslerinden daha hoş olduğunu söyler (Rice, 1998: 190). Anadolu'da, ama özellikle İstanbul'da, yüzyıllardır beden temizliği ve arınma mekânı olan hamam kültürü, 19. yüzyıla birlikte Lokman Hekim'in pragmatik veciz ifadesini sekteye uğratmaya fazlasıyla yetti (Ünver, 1973: 90): "*Hamamın iki kapısı olmalı, birinden girip diğerinden çıkmalı.*" Ancak hamam zorbalarının

⁸ *Fels*. Obscurantism. Kimi toplumsal sınıfların belli eğitim düzeyini aşmaması, bilgilerle donatılmaması gerektiğini ileri süren ve özgür düşünceye karşı koyanların tutumuna verilen isim.

kanlı olayları karşısında kapıdan 'sağ salim çıkmak' aklı başında insanın düşüncesine korku salmıştı. İlgili döneme dair vakanüvis Esad Efendi, *Üss-ü Zafer* adlı eserinde bu kanlı olayları irdelemiş, Ocak kaldırdığı gün 6.000 yeniçeri öldürülmüş, bir kısmının cesetleri ayaklarından birbirine bağlanarak eşeklerle sürüklenmiş, Ahırkapı İskelesi'nden denize atılmıştı. Sokaklarda kalan cesetler köpekler tarafından parçalanmış ve II. Mahmud "kanlı zafer" kazanmıştı (İnce, 2017: 431). Tuhaf ki, insan etinin tadına bakan bu köpekler de aynı sonu paylaşmıştır. Bir kısmı II. Mahmud zamanında, bir kısmı da 1910 yılında toplatılarak Hayırsız Ada (Sivriada)'ya bırakıldı; açlık, susuzluk ve hemcinslerinin saldırılarıyla acı içinde öldüler (İnce, 2017: 436). Bu cinayet, devletin bekasını sağlamak amacıyla ve yeniçeriliğin kanlı tasfiyesi pahasına oluşturulan askerî ve sivil entelijansiyanın, sultanı ve bürokrasiyi devletin kurtarmasının önünde bir engel olarak değerlendirdiğini, *kuldan çok efendi* olmaya soyunduğunu gösterir (Bozarslan, 2009: 371).

Veremi çağırttığı için onun gibi öldürücü olan ve 19. yüzyılın başında Avrupa'da yayılan veba salgını, yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'ya sıçramış, İstanbul'a kadar yayılarak ölümlere yol açmıştı. Jean Paul Sartre, vebanın yalnızca sınıf ilişkilerinin abartılı hâli olarak iş gördüğünden, sefâlete vurup zenginleri dışarıda bıraktığından bahseder. Veba gibi benzer özelliğe sahip veremin de tekil bir meseleden çok, Avrupa'da toplumsal çöküşü hazırlayan burjuva ahlâksızlığının ürünü olduğunu düşünmek olasıdır. Yüzyıllardır fakirlik hastalığı olarak bilinen veremin zengin ve varlıklı insanlara sirayet etmesi genellikle pek dikkâte alınmaz, bazen kasıtlı şekilde göz ardı edilir, bazen de bu hastalıklara karşı şüursuz kitleler ortaya çıkar. Örneğin İstanbul'da *Karantina Meclisi* kurulması II. Mahmud dönemine aittir. Fakat Anadolu'da, meselâ Kastamonu Vilâyeti Sahnâmesi'nde Karantina Meclisi bulunmaması dikkât çekicidir. Bunun hangi sebeple böyle olduğu bugün de düşündürücüdür. Muhtemelen vebanın sadece İstanbul'da şiddetli olacağı hesaba katılmış olsa gerektir. Ancak düşünülmesi bile zor ve bir o kadar acı olan başka bir ihtimal ise Anadolu'nun gözden çıkarılıp ihmal edilmesidir. Oysa aynı salnâmaya göre Kastamonu, Sinop, Gerze, İsfahan, Amasra, Bartın, Ereğli ve İnebolu'da birer sağlık memuru vardır (Karakök, 2010: 273). Tuhaf olan, maaşlı personel vardır ama ortada müessese yoktur. Buna rağmen veba salgınının İstanbul'un içlerine kadar yayıldığına ve Anadolu'nun kırsal bölgelerinde yoksul halkın isyan çıkardığına dair belgeye de rastlanabilmiş değildir. Avrupa'da ise durum bundan farklıdır. Meselâ 14. yüzyılın ortalarında *Kara Ölüm* olarak bilinen vebaya karşı ilk çözüm, yoksul halkın ayaklanmasına karşı duyulan korkuyu bastırmak için hasta bakım yerleri olan Düşkünler Evi'nin örgütlenmesi olmuştur. Amaç, hastalığın sadece tıbbî ve biyolojik mesele olmaktan çok, toplumsal inşa yoluyla gündelik hayatın içinde üretilmesidir (Soyşekerci, 2015: 34). Vebayı diğer epidemik hastalıklardan ayıran özelliği, etkili olduğu coğrafyalarda hayatî derecede önemli bir dizi toplumsal, siyasî, ekonomik, kültürel ve hattâ coğrafi değişime neden olmasıdır (Akın, 2018: 250). Burada değişmeyen tek şey afet ya da salgın gibi hastalıkların hanedan ve krallar için hep "onurlu son", fakirler içinse "kaderin oyunu" telakkî edilmesidir.

Saray yaşamının hengâmesi içinde şatafat ve çaresizliği iç içe gösteren hiçbir hastalık verem kadar ölümcül bir etkiyi gözler önüne serebilmiş değildir. İşte bu çelişki ve karışıklık gündelik hayatın ritmini derinden sarsmaktadır. Tam da burada, salgın hastalık ile bir köy doktorunun muayene odası arasında ortak bir özellik görülür. Her şeyden önce ikisi de, bugünkü hastane kurumlarına benzer bir şekilde sterilize edilmiş ve pahalı cihazlarla donatılmış karmaşık bir klinik mekânı temsil etmez. Mekânın içinde ve orada öylece saklı kalan, sanki birileri hâlâ oturup yaşıyormuş gibi sıcacık bir atmosfer söz konusudur. Çoğu evdeki oturma odalarından daha temiz ve düzenli, küçük olmalarına rağmen daha çok boş alanı barındırır. Hastayla ilgilenen ve onun muayene edildiği, mümkünse yönlendirildiği yerler hep buralarıdır. Köy doktorunun muayene odasını olanca sıcaklığıyla betimleyen John Berger, bu odaları temizlik ve düzeni andıran *gemi kaptanı kabini* metaforuyla dile getirir. Hekim ve hasta arasındaki sıcaklık, pek çok şeyi küçücük yere sığdıran yaratıcılığın ürünüdür. Cihazları ve şahsî eşyaları, normal ev eşyalarıyla bir araya getiren eski pratik ustalık da aynı yaratıcılıktır (2008: 40). Bu öyle bir yaratıcılıktır ki, adetâ Anna Seghers'in *Yedinci Şafakta* bahsettiği zarâfet, ferâset ve nezâket üçlüsü ile mükemmel şekilde örtüşür (1976: 109): Hekim, herhangi bir hastalığın karşısında heyecanın tutsağı olur ve bunu "öteki" olanın acısıyla birlikte aynı bütünlük içinde duyumsar.

Vereme Dair Edebî Üslûp: "Gözleri en son girecek kanıma"

Osmanlı saraylarında verem hastalığına ilişkin belirtiler Topkapı ve Dolmabahçe'ye aittir. III. Selim'in Kafkasya'dan göç eden ve gözde cariyesi Safinaz Hanım giderek zayıflamış, öksürük nöbetine tutulup ateşlenmesi sebebiyle saray hekimleri tarafından tedavi edilmek istenmiş, kendisine ince hastalık ve Gallopan Ftizi teşhisi konmuş, padişahın tüm gayretleri sonuç vermemiştir. II. Mahmud'un babası I. Abdülhamid'in Fransız uyruklu eşi

Nakşidil Hanım'ın veremden öldüğü ihtimal dâhilinde olmakla birlikte, akciğer tüberkülozundan öldüğü kesindir. II. Mahmud'dan sonra 17 yaşında tahta geçen Abdülmecid'in haremde bulunan 18 kadının yarısından fazlasında tüberküloz vardır. Bunlar II. Abdülhamid'in annesi Tirimüjgân Kadın Efendi ve Düzdil, Mahitap, Nüketseza, Nesrin, Navermisal adlı kadınlar; V. Mehmed'in annesi Gülcemal Kadın Efendi, Vahdeddin'in annesi Gülütsü Kadın Efendi ve V. Murad'ın annesi Şefkefza Kadın Efendi (Barış, 2010: 4)'dir. II. Abdülhamid'in uzun süre sebebi bilinmeyen ateşten dolayı hasta olduğu bilinmekle birlikte, kalfası Nakşidil'in Gallopan Ftizi olduğu kesindir (Barış 2010: 4). Sarayda verem hastalığına ilişkin bütün bu veriler tıbbî bilginin dışında, hastalık maskesine gizlenmiş bir suikast teşebbüsü de olabilir. Bu yüzden bu ölümlerin sebebi, daha geniş ve titiz bir tıp tarihi içinde incelenmeye muhtaçtır.

Ölümcul bir hastalık olan veremin sadece tıbbî bilgiyle değil, musiki yoldan da temâşâ ettiğini hatırlamak gerekir. Bu ise zarâfet, ferâset ve nezâket üçlüsü içinde estetik bir üslûpla duyumsanabilir. Böylece hayatın bütünü, zanaat ve ustalığı gerektiren koruyucu hekimlik ve sosyal tıbbın tanıklığını görebilmeyi gerektirir. Meselâ Uzunçarşılı tarafından yayımlanan arşiv belgeleri arasında bazı saray musikîşinasları belgelenmiştir.⁹ *Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı* adlı makalede yer almasa bile sarayda görev icra eden bir bestekâr dikkât çekmektedir: Hacı Arif Bey (1831-1885). Eşinin vereme yakalandığı sırada bestelediği *Olmaz İlaç Sine-i Sad Pareme* adlı eseri, imparatorluğun çözülüşünü öylesine andırır ki, âdeta koca bir imparatorluk ile beşeri bir varlık arasında cereyan eden gerilim bir araya gelir. Sözleri Namık Kemal'e ait olan bu eser dönemin olay ve olguları açısından dikkate değerdir. Büyük bir acı bedeninin her yerinde gelişigüzel bir "sızı" bırakarak gezinir. Bu "sızı" esere yansır ve "söz" yoluyla açığa çıkar. Sevilen (mâşuk) çok hastadır ve ne ilâç ne de hekim bu hastalığa çare değildir. Sevgili acı içindedir ama onun kadar acı çeken seven (âşık) de çaresizdir. Sevdığının gözünün önünde yitip gittiğini gören âşık hiçbir şey yapamaz. Mâşuk, nemli gözlerini bir an yumduğunda kirpikleri ok olup başucunda bekleyen âşık'ın yüreğini paramparça eder. Bu öyle bir sızıdır ki birden bire notaların dışına çıkar ve vücudun organlarına bir kan pıhtısı gibi yapışır. Âşığın gözü sevgilinin dudaklarında ağır ağır aralanır ve loş bir kapı gıcirtısından bakışın derinliğine doğru süzülür. Dipsiz derinliğin karanlığına giden bu yol dönüşü olmayan sonsuz yolculuktur. Sözler gibi gözler de teselliye arar, boşluğa asılır, öylece kalır ve karanlıkta dolaşan son mekân olur: "*Gözleri en son girecek kanıma.*"

Namık Kemal için bu sözlerin anlamı maddi dünyaya teslim olan bir Batı eleştirisidir. Osmanlı'dan Batı'ya açılan kapı gıcirtıyla inerken umudun ışığına bir pencere uzanır. Bu akıl ve bilime açılmalıdır. Ama sezgi ve duyuların gönül vuslatı hasta ise bu pencere nasıl *açılabilir*? Bu, asırlardır ayakta kalan bir imparatorluğun *hasta adama* dönüşen hikâyesidir. Birazdan ölecek hasta ateşler içinde yanmaktadır ama Namık Kemal'in üslûbu da bir o kadar *yakıcı* ve *ateşlidir*. Hekim, hastanın derdine çaresizdir, hasta gibi güçsüz ve bir o kadar acizdir. Hayatını acı içinde sürdüren insanlar için dünya nasıl olur da cazip bir mekân olabilir ki? Hayatının son yılları dayanılmaz bir acıya dönüşen Recaizade Mahmud Ekrem'in *Muhsin Bey* adlı uzun hikâyesi, Dilara'nın vereme yakalanmasını aynı son ile bütünleşir: "*Bitmekte hâyat âteş-i âh-ı seherimden, aşkım yetişir ey verem el çek ciğerimden.*" Tedaviyi kendilerine şîâr edinen hekimler için bilim ve fen gözle görülen zuhuratlardan oluşan bulgular ve bu da olgular bilgisidir. Bilgi, "öteki" olan bilgeliğe temâşâ edince bundan sonra kanıt aramak yersizdir. Çünkü ölüm bir duyumsama hâlidir. Algoritmalar ile ölçeklendirilen ağrı eşiği değil, duyarlılık eşiğidir. Bu, Dolmabahçe Sarayı önünde demirleyip gemiyi seyreden ihtiyar padişah Sultan Reşad'ın; "Çok güzel gemi. Buna rahmetli anacığının adını koysunlar!" (Koçu, 1971: 133) diyerek, hüznle karışan gözyaşlarını döktüğü an, genç yaşta veremden ölen annesi Gülcemal Sultan'a ilişkin de bir hatıra ve bellektir.

Sonuç

Tarih sahnesinde yer alan, tarihin akışı içinde bir yerlerde gizli saklı yaşam deneyiminde varolan nice saray kadınları gelmiş geçmiştir ki soyadları değişse bile güzellikleri yeteneklerinin içinde hep bâki kalmıştır. Şüphesiz kadınlar gibi tarihin akışı içinde olan ve bu akışa yön veren adamlar da vardır. Fakat cinsiyetçi söylemin üst perdesinden bakıldığında her zaman beşeri varlık olan insanlar çıkar karşımıza. Bu insanlar sıradan, külhanbeyi,

⁹Osmanlı padişahları arasında musiki ile ilgilenen ilk padişah II Murad (1421-1451) olmuştur. Sanat ve sanatkâra büyük önem atfeden Timur'un sarayı bu hususta büyük bir zenginliğe sahiptir. Örneğin onun meclisinde meşk edebilme olanağı bulan Abdülkadir Merâgî'nin ilginçtir ki II. Murad adına Farsça *Makasidü'l-elhan* adlı eseri vardır. 1435 yılında herkesi kasıp kavuran büyük veba salgınından Meragi de kurtulamamıştır. Sonraları Osmanlı sarayında, on sekizinci yüzyıldan itibaren alaturka sazların bir kısmının gözden düşmesiyle keman gibi daha revaçta sazlar eskilerinin yerini aldılar. Örneğin *çeng* denilen saz, 19. yüzyılda Batı musikîsinin girmesiyle tarihe karışmış, *musikar* (yanyana dizilen kamışlardan oluşan) denilen kamış düdüğü de yerini klarnete bırakarak aynı sonu paylaşmıştır (Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", s.81, 102).

yenicheri neferi, hanedan ya da hanedan soyundan gelmiş olsun hiç fark etmez. Hepsi de eninde sonunda ölümün nefesini içlerine çekerler ve bu evrensel varoluşun en derin ve en köklü "nefesini" paylaşmaya devam ederler. Bu nefes birçok şeyde olduğu gibi veremi de ölümcül bir hastalıkta bütünleştirir.

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması, buna karşılık sultanın türbesinin yanındaki caddeye Yeniçeriler Caddesi adı verilmesi, intikam ile kökleşen bir "nefes" olarak kalmaya devam etmektedir. İntikam, II. Mahmud'un türbesi ile Yeniçeriler Caddesi'ni iki ayrı dünya görüşünde yan yana getirir, kesin çözüme ulaşmadan ve yüzeyde kalan uzlaşmazlıktan öteye geçmeyen duygu olarak eşikte bekler. Böylesi sosyal tabakanın bir yanında modernciler, diğer yanında İslâmcılar olsa da, ürkek ve yüzeysel Batılılaşma meraklılarının kafasında modernleşme ile İslâmcılık hiçbir kontrol ve hesaplasmadan geçmeden birbirine yabancı iki düşünce alanı hâlinde "nefes" almaya devam etmektedir. Tanzimat, modernleşmeyi daha kesin çizgilerle tanımlamasına rağmen iki dünya görüşündeki sorunlar sürmekte, aralarında kesin bir hesaplama yapılmamaktadır. İntikam için "kamu vicdanı" denilen söylem, her zaman çoğunluğun fikrini olumlarken bu düşünceye boyun eğen, hattâ genelin çıkarına hizmet ederek çizgisel tarihte ilerleyen bir tarihsel akış olarak karşımıza çıkar. Bu eşik, gelenek-modern ikiliği içine sıkışan ve yaşayan bir tarihtir. Tedavi edilemeyen hastalıklı bir "nefes" olarak yaşamaya devam eder. Oysa kayıp giden zaman, insanların yüzlerini buruşturmaya, herkesi birbirine benzetmeye de devam eder. İnsanları ölüm menziline doğru sürükleyen bu dipdiri intikam, kâh modern dünyanın görkemli günâhlısı olarak bekler, kâh gök kubbeye hastalık inlemesinde bir "nefes" daha bırakarak en büyük "günahı" işleyen ve kendi kefaretindeki bedelin farkına varıp yoluna devam eden ölümü de hatırlatmaya devam eder. Ölüm, hiçbir koşul ve şartlar altında, zaman ve mekân tanımadan menziline doğru kusursuzca ilerler. Çünkü ölüm bazen II. Mahmud'un sakalındaki âni renk değişiminde, bazen de yeniçeri başlıklı bir mezar taşındadır. Ölüm, edebî üslûbun cüretkârlığında kırılğan bir bedenden kâğıda dökülen ve güçsüz yazıların esiri olarak veremden ölen Kafka'nın Kafkaesk amentüsünde beklerken sonsuzluğun da nefesi olur. *Ölümün olduğu bir dünyada daha ciddi ne olabilir.*

Kaynaklar

- Akın, Haydar, (2018). "Felâket geliyor demmişti: Ortaçağda yaşanan büyük veba salgını ve toplumsal yaşamdaki sonuçları üzerine bir değerlendirme", *Kebikeç*, 46: 247-296.
- Akşin, Sina, (1980). *Jön Türkler-İttihat ve Terakki*, 1. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Aktar, Yücel, (1999). *II. Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Ankara.
- Arsal, Oğur, (2000). *Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi (1839-1924)*, çev. Tuncay Birkan, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Avcıoğlu, Doğan, (1968). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aydemir, Şevket Süreyya, (2011). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 1860-1908*, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bariş, Yusuf İzzettin, (2010). "Dünyada tüberküloz'un tarihi", *Konuralp Tıp Dergisi*, 3(2), 1-4.
- Belge, Murat, (2009). "Mustafa Kemal ve Kemalizm", 29-44 (içinde; *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Kemalizm*), Cilt II, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berger, John; Mohr, Jean, (2008). *Talihli Bir Adam-Bir Köy Doktorunun Hikâyesi*, çev. Osman Akınhay, 1. Baskı, Agora Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, Kemal, (2002). "II. Mahmud", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 356-357.
- Beydilli, Kemal, (2009). "Mahmud II türbesi, sebili, çeşmesi ve haziresi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27: 357.
- Beydilli, Kemal, (2013). "Yeniçeriler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43: 450-462.
- Bozarşlan, Hamit, (2009). "Türkiye'de siyasî şiddetin fikrî kaynakları", 370-384 (içinde; *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*), Cilt IX, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirel, Fatmagül, (2011). *Sultan II. Abdülhamid'in Mirası-İstanbul'da Kamu Binaları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Duran, Tülây, (1999). *Padişah Portreleri*, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Engelhardt, Ed, (1976). *Tanzimat*, çev. Ayda Düz, 1. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Eversley, Lord; Chirol, Valentine, (2013). *Türk İmparatorluğu (1288-1924)*, çev. Sedat Demir- Billur Manav Arslan, 1. Baskı, Dün-Bugün-Yarın Yayınları, İstanbul.
- İnce, Yunus, (2017). "II. Mahmud devri reformlarının tebaa tarafından algılanışı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII(2), 427-457.
- Karakök, Tunay, (2010). "H.1288 (M.1871) Tarihli Kastamonu Vilâyet Salnâmesine Göre Kastamonu

Vilâyeti", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 267-276.

Karal, Enver Ziya, (2007). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)* cilt. V, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kennedy, Paul, (2001). *Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri- 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar*, çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Koçu, Reşad Ekrem, (1971). *Tarihimizde Garip Vakalar*, 3. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.

Koçu, Reşad Ekrem, (2002). *Osmanlı Padişahları*, 3. Baskı, Doğan Yayınları, İstanbul.

Küçükömer, İdris, (1994). "Batılılaşma" *Düzenin Yabancılaşması*, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif, (1991). *Türk Modernleşmesi-Makaleler IV*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Oran, Baskın, (2008). "Kürt milliyetçiliğinin diyalektiği", 871-880 (içinde; *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*), Cilt IV, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İlber, (1981). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan okulları üzerine bazı gözlemler", *Sosyoloji Dergisi*, 14(3), 87-96.

Ortaylı, İlber, (2012). *Yakın Tarihin Gerçekleri*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

Örik, Nahid Sırrı, (1958). *Eski Zaman Kadınları Arasında*, 1. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Özcan, Abdülkadir, (1994). *II. Mahmud'un Yurt İçi Gezileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Özcan, Abdülkadir, (1995). "II. Mahmud'un reformları hakkında bazı gözlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10: 13-23.

Poggi, Gianfranco, (2014). *Devlet-Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, çev. Aysun Babacan, 4. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Rice, Tamara Talbot, (1998). *Bizans'ta Günlük Yaşam-Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*, 1. Baskı, çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul.

Sakaoğlu, Necdet, (2001). *Bu Mülkün Sultanları*, 5. Baskı, Oğlak Yayınları, İstanbul.

Seghens, Anna, (1976). *Yedinci Şafak*, çev. Ahmet Cemal-Hâle Kuntay, Değer Yayınları, İstanbul.

Soyşekerci, Serhat, (2015). *Beden Sanatı-Rembrandt ve Anatomi Dersleri*, 1. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Şehsuvaroğlu, Halûk Yusuf, (1947). "II. Mahmud zamanında Boğaziçi", *Tarihten Sahifeler*, 8 Şubat.

Şehsuvaroğlu, Halûk Yusuf, (1949). *Sultan Aziz Hayatı-Hal'i-Ölümü*, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1977). "Osmanlılar zamanında saraylarda musiki hayatı", *Belleten*, 41(161), 79-114.

Ülken, Hilmi Ziya, (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 3. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul.

Ünver, Ahmed Süheyl, (1973). "Türk hamamı", *Belleten*, 37(145), 87-94.

Yılmaz, Muammer, (2012). *Reformcu Sultan II. Mahmud*, 1. Baskı, Selis Yayınları, İstanbul.

Zürcher, Erik Jan, (2017). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, 34. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

TWO IRONIES ABOUT THE DEATH SULTAN MAHMOUD II

Serhat SOYŞEKERCİ

ABSTRACT

The main focus of this article is the death of the Ottoman ruler Sultan Mahmoud II. The framing of the focus of the article is around the two ironies about the death of Mahmoud II. First, the sultan's death from tuberculosis, which is considered a disease of poverty according to a widespread social opinion and, the second is the renaming of the street next to his mausoleum as Janissary Street. The article discusses the two events about the death of the ruler; on the one hand, tuberculosis and its literary connotations, on the other hand, the revenge relationship between the janissaries and the palace.

Keywords: Mahmoud II, tuberculosis, government, revenge, death